

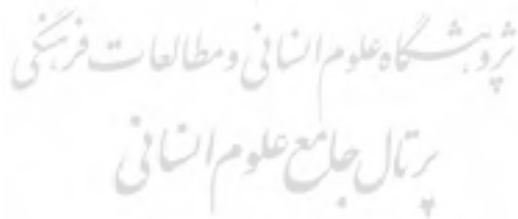
تعاملات ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران با آسیای مرکزی و تاثیر آن بر امنیت ملی کشور

نظامعلی صالحی^۱، محمد اخباری^۲، تهمنه دانیالی^۳

چکیده

تحولات سال ۱۹۹۱ میلادی در اتحاد جماهیر شوروی سابق که منجر به استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی (CSI) گردید، برای جمهوری اسلامی ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا بستر مناسبی برای نزدیکی بیشتر در راستای تعاملات ژئوپلیتیکی ایران و آسیای مرکزی فراهم آمده است. بحث رژیم حقوقی دریای خزر و تاثیرات این دریا در زندگی انسان‌های ساکن در پنج جمهوری حاشیه خزر نیز از تعاملات ژئوپلیتیکی معنا و مفهوم خاصی پیدا می‌کند و لازم است که ج.ا.ا با سایر کشورهای ساحلی به نتیجه قابل قبولی دست یابد. ج.ا.ا با وضعیت خاص خود به دلیل دارا بودن نقش بارز ژئواکونومیک، ژئوکالچر و سایر مولفه‌های موجود می‌تواند در زمینه صدور انرژی نفت و گاز منطقه از طریق مسیر ایران و در تعاملات فرهنگی منطقه نقش مهمی ایفا نماید و از آثار و تبعات منفی ناشی از حضور کشورهای فرامنطقه‌ای به ویژه غرب در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز بکاهد و همچنین در زمینه جلوگیری از قاچاق کالا و مواد مخدر و نیز استرداد مجرمین همکاری نماید و خلاصه، احترام متقابل به ارزش‌های ملی و میهنی، مسافرت مقامات این کشورها به یکدیگر، تقویت نمایندگی‌های سیاسی و توجه ویژه به امر صادرات و واردات کالا و خدمات در راستای منافع ملی ما خواهد بود.

کلید واژه ها: کشورهای مشترک المنافع، ژئواکونومیک، ژئوپلیتیک، ژئوکالچر

۱. دانشجوی دوره دکترای جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیای دانشکده علوم انسانی، واحد یادگار امام خمینی (ره)، شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی،

تهران، ایران: nezamalisalehi35@gmail.com

۲. دانشیار گروه جغرافیایی، گروه جغرافیای دانشکده علوم انسانی واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول):

Dr.m.akhbari@gmail.com

۳. استادیار گروه جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیای دانشکده علوم انسانی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی،

تهران، ایران (نویسنده مسئول): t.daniali@yahoo.com

مقدمه

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق، مرزهای جنوبی آن کشور نظیر کشورهای C.I.S از جمله تاجیکستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرقیزستان و ازبکستان از پیکره‌ی شوروی سابق جدا شده و اعلام استقلال کردند. این کشورها به سبب عوامل جغرافیایی، اقتصادی، تاریخی، فرهنگی و قومی و مذهبی خود از ویژگی‌های خاص در روابط ژئوپلیتیکی و اقتصادی خویش برخوردارند:

(۱) آسیای مرکزی از لحاظ جغرافیای در محل تقاطع اروپا در غرب و آسیا در شرق واقع شده و از شمال نیز به روسیه و از جنوب به جهان اسلام محدود است و در نتیجه، از موقعیت استراتژیک بسیار عمده‌ای برخوردار است؛
(۱) این کشورها به آبهای آزاد جهان راه ندارند و تنها می‌توانند با عبور از خاک همسایگانشان به آبهای آزاد جهان راه پیدا کنند؛

(۲) در آسیای مرکزی منابع طبیعی به ویژه نفت و گاز و فلزاتی به غیر از آهن به وفور یافت می‌شود و علاوه بر آن، این مناطق دارای شرایط مناسبی جهت کشت پنبه و سایر محصولات کشاورزی است؛

(۳) آسیای مرکزی با فرهنگ ترکی و اسلامی پیوندهای دیرینه دارد و تعاطی فرهنگ شرق و غرب بر آن اثر نهاده است.

آسیای مرکزی با خصوصیات جغرافیایی خود زمانی مسافت مهمی از جاده معروف ابریشم را در بر گرفته بود و در مبادلات فرهنگی و اقتصادی میان شرق و غرب سهم بزرگی در تاریخ خود اختصاص داده بود. از طریق آسیای مرکزی بود که سه اختراع بزرگ بین در دوران باستان یعنی قطب نما، باروت و دستگاه چاپ کننده‌ی چوبی، در جهان غرب و اروپا رواج یافت و بسیاری از فرآورده‌های تمدن غرب به مشرق زمین وارد شد؛ اقتصاد و فرهنگ آسیای مرکزی نیز طی تبادلات فرهنگی و اقتصادی با شرق و غرب پیشرفت حاصل کرده و لذا بخشی از مراکز فرهنگی باستانی در آسیای مرکزی از قبیل سمرقند و بخارا که در آن دوران ظهور کردند، نمونه‌ی آشکار چنین تاثیری هستند. "(شوکوئی، ۱۱۶:۱۳۷۲)

- 1) CIS : Comeon wealth of independent state
- 2) Geo- Economic
- 3) Geo- Politic
- 4) Geo- Culture

بیان مسئله

در دنیای امروز تمامی کشورها سعی دارند در راستای اهداف و منافع ملی خود با کشورهای دیگر از جمله کشورهای همجوار تعاملات منطقی داشته باشند تا بتوانند با شناخت تهدیدات، چالشها و فرصتها تصمیمات منطقی اتخاذ نمایند و با شناخت پتانسیل‌های بالفعل و بالقوه کشور خودی و کشور بیگانه مراودات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و حتی نظامی مناسب و معقول و منطقی برقرار نمایند بطوریکه در این تعاملات به اهداف و منافع ملی خود دست یابند حال می‌خواهیم این مسئله را طوری ترسیم نمائیم، مبنی به اینکه تعاملات ژئوپلیتیکی ج.ا.ا با آسیای مرکزی به منظور تحکیم پایه‌های امنیت چگونه باید باشد و در این مقاله می‌خواهیم به مولفه‌های آن برسیم.

روش تحقیق

این تحقیق به روش علمی توصیفی صورت پذیرفته و با مراجعه به اسناد و مدارک کتابخانه‌ای و مطالعه‌ی پیرامونی بر حسب موضوع مقاله و طبق نقشه ناحیه مورد مطالعه صورت گرفته است و نیز با انتخاب جامعه نمونه آماری و مصاحبه با برخی صاحب نظران صورت پذیرفته است، و به نظر میرسد با بکارگیری روش‌های فوق می‌توان به نتایج قابل قبولی دست یافت.

زمانی که قدرت‌های امپریالیستی اروپا توسعه خود را به سوی شرق آغاز کردند و کشورهای مشرق زمین را به زیر نوعی استعمار بردند، آسیای مرکزی مانند سایر نقاط مشرق زمین، هدف استعمار و استثمار قدرت‌های امپریالیستی قرار گرفت.

کل جهان دستخوش دگرگونی‌های عمده و پر دامنه‌ای به ویژه از آغاز دو دهه اخیر در قرن حاضر گردیده است. عوامل عمده‌ای که موجب این تحولات گردیدند عبارت بودند از:

- ۱- فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پایان یافتن جنگ سرد (همان ۱۹۹۱)؛
 - ۲- وجوه مشترکی که در آسیای مرکزی و در جمهوری اسلامی ایران بر سرزمین، انسان و فضا حاکم است؛
 - ۳- همسویی با هم در بسیاری از موارد (که نمونه بارز آن در بعد انسانی، دارا بودن فرهنگ مشترک اسلامی و دینی و در بعد ایدئولوژی، مذاهب و قومیت‌های واحد در دو سوی مرزها، نظیر ترکمنستان در شمال شرق که ترکمن‌های دارای مذهب سنی در دو سوی مرز ساکن هستند. عوامل ژئواکونومیکی موجود در دو منطقه‌ی ایران و آسیای مرکزی از جمله منابع سرشار گاز و نفت باعث آن می‌شود تا هر دو طرف به ناچار در تعامل باشند).
- در حقیقت ژئوپلیتیک منطقه طوری است که ایران و آسیای مرکزی همواره احساس نیاز به برقراری تعامل منطقی داشته باشند. موضوع رژیم حقوقی دریای خزر و سیاست‌های حاکم بر این دریا که از گذشته‌های دور وجود داشته و اکنون در شرایط جدیدی قرار گرفته، از جمله مسایل بارزی است که برقراری ارتباط بین ج.ا.ا و آسیای مرکزی را اجتناب ناپذیر می‌نماید. از طرفی حضور و نفوذ قدرت‌های فرا منطقه‌ای نیز که در راستای واگرایی منطقه آسیای مرکزی از مسکو و نیز کنترل موج اسلام خواهی و به یغما بردن ثروت‌های خدادادی منطقه در تلاش می‌باشند، از مصادیق و دلایل بارز و اجتناب ناپذیر برقراری ارتباط ج.ا.ا و آسیای مرکزی است.

مبانی نظری

برابر مطالعات انجام شده و مراجعه به اسناد و مدارک و سایر مراجع تاکنون محققین زیادی در رابطه با نقش آسیای مرکزی و روابط این کشورها با ج.ا.ا مطالبی را به رشته‌ی تحریر درآورده‌اند که به نمونه‌ای از این منابع اشاره می‌شود. آقای طلوعی محمد تحت عنوان فرهنگ جامعه سیاسی در آسیای مرکزی، آقای احمد نفیسی مقاله‌ای تحت عنوان اوضاع فرهنگی ترکمنستان از انتشارات دانشگاه تهران، آقای ابراهیم حسن بیگی مقاله‌ای تحت عنوان دین باوری ترکمن‌ها، آقای ایرج محمدی مطالبی تحت عنوان اقتصاد در کشورهای آسیای میانه و رابرت ماندل مقاله‌ای تحت عنوان چهره‌ی متغیر امنیت ملی از انتشارات پژوهشکده راهبردی.

با بررسی‌های بعمل آمده و مطالعه موارد فوق اگر چه همه‌ی نویسندگان و محققین تا حدود زیادی توانسته‌اند به ابعاد گوناگون روابط این کشورها با ج.ا.ا اشارات ارزشمندی داشته باشند، لیکن با عنایت به موضوع مقاله‌ی حاضر در این رابطه کنکاش در برگیرنده‌ی این موضوع باشد مشاهده نشد زیرا به پتانسیل‌های بالفعل و بالقوه ایکه در آسیای مرکزی و همچنین در جمهوری اسلامی ایران وجود دارد کامل پرداخته نشده و واقعیات محیطی به طور برجسته نمایان نشده است و به همین منظور به عنوان یک نظریه تکمیلی این مقاله ارائه می‌شود.

بحث و بررسی

مراحل بررسی در این مقاله دو بعد محیط و اعتقادات مکتبی می‌باشد که بطور اجمال مورد بحث قرار می‌گیرد:

۱- بررسی محیطی

آسیای مرکزی از طریق کشور همجوار ما ترکمنستان، با بیش از ۱۰۰۰ کیلومتر مرز خشکی و بیش از ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی از طریق دریای خزر با جمهوری اسلامی ایران هم مرز می‌باشد. وسعت خاک آسیای مرکزی ۴۲۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع می‌باشد.

این واقعیت برای کسی پوشیده نیست که محیط در سیاست تاثیر می‌گذارد. به عنوان مثال، موقعیت ریاضی کشورها که در نیمکره‌ی شمالی یا جنوبی قرار دارند، از نظر ژئوپلیتیکی کاملاً متفاوت بوده و مدنظر صاحبان قدرت در سطح جهان می‌باشد. در این زمینه ج.ا. آسیای مرکزی هر دو نیمکره‌ی شمالی و بالای خط استوا قرار دارند، که وجه مشترک و نکات مهم در هر کدام از این مناطق به شرح زیر مورد کنکاش قرار می‌گیرند:

الف) ژئوپلیتیک دریای خزر :

ترتیبات همکاری بین دولت‌های منطقه، به علت ورود این منطقه در معادلات سیاسی بین المللی و جلب توجه جامعه‌ی جهانی به آن، به شدت تحت تاثیر ژئوپلیتیک و سیاست‌های کشورهای فرامنطقه‌ای قرار گرفته است. علاوه بر آن منابع هیدرو کربن، و فصل رژیم حقوقی و مسئله محیط زیست این دریا را به موضوعی ثانویه تبدیل کرده است و حضور کشورهای فرا منطقه‌ای با علائق اقتصادی و استراتژیک متفاوت، می‌تواند موجب برهم خوردن ثبات در منطقه گردد. کشورهای آسیای مرکزی صرف نظر از جنبه‌های تثبیت نظام سیاسی، موجودیت خود را با تکیه بر قدرت‌های فرا منطقه‌ای می‌دانند تا دیگر بار مشکلات سابق فرا روی آنان قرار نگیرد و بنابراین کشورهای منطقه بدنبال طلب ثبات سیاسی و تقویت توان اقتصادی، به قدرت‌های فرامنطقه‌ای روی آوردند و در این زمینه تلاش سازمان یافته واشنگتن در جهت بزرگنمایی دور از واقعیت آمار و ذخایر هیدروکربنی دریای خزر و انتشار آن توسط وزارت انرژی آمریکا در جذب شرکتهای نفتی و سرمایه گذاری آنان در منطقه موثر بوده است و سعی دارد ثروتهای هیدروکربنی آسیای مرکزی را از طریق خط لوله (بجز مسیر ایران) به یغما ببرد در حالی که مسیر ایران امن‌ترین، کوتاه‌ترین و باصرفه‌ترین مسیر می‌باشد و در این جاست که نقش آفرینی ایران بعنوان یک قدرت منطقه‌ای می‌تواند با تعامل منطقی با کشورهای آسیای مرکزی به ویژه کشور ترکمنستان آنها را وادار نماید تا به قدرت‌های فرا منطقه‌ای بقبولانند که مسیر جمهوری اسلامی ایران برای ایجاد و احداث خط لوله، امن‌ترین و بطور کلی از هر جهت مناسب‌ترین مسیر می‌باشد (وحیدی، ۱۳۹۷: ۹۸-۹۷).

آمریکا منطقه‌ی آسیای مرکزی را جزو منافع راهبردی خود می‌داند و حوزه‌ی خزر با ذخایر انرژی قابل توجه آن در کانون توجه مقامات این کشور قرار گرفته است و این منطقه را برای تامین انرژی غرب و اقتصاد جهان مهم تلقی می‌کند و آن را بعنوان کریدور انتقال مواد خام از مرکز قاره‌ی اوراسیا قلمداد می‌کند و این امر یکی از عوامل تعیین کننده‌ی سیاست آمریکا نسبت به کشورهای منطقه می‌باشد. بنابراین راهبرد آمریکا در منطقه در نهایت نه تنها اقتصادی بلکه استراتژیک و سیاسی است. کشور ج.ا. نیز در منطقه به دنبال منافع ملی خود می‌باشد و دوست دارد جای پای در منطقه پیدا کند و این عملی نمی‌شود مگر با تعامل منطقی ژئوپلیتیکی با کشورهای آسیای مرکزی. رژیم صهیونیستی نیز به دنبال تضعیف ایران و ایجاد رعب و وحشت است تا در معادلات و بازی‌های منطقه‌ای عقب نماند.

ب) انتقال نفت و گاز در حوزه‌ی دریای خزر :

عدم دسترسی کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز به آبهای آزاد، این کشورها را در توسعه‌ی اقتصادی و ارتباط با جهان آزاد و بازارهای مصرف با دشواری مواجه ساخته است و لذا این کشورها به نوعی وابسته به کشورهای دیگرند که این امر در وضعیت ژئوپلیتیک منطقه تاثیر قابل ملاحظه‌ای گذاشته است و وضعیت انتقال منابع انرژی را از یک موضوع تجاری و اقتصادی به مسئله‌ای سیاسی و ژئواستراتژیک تبدیل کرده است.

ج) بررسی تاثیر ژئوپلیتیکی دریای خزر

۱) ج.ا.۱ از نظر ژئوپلیتیک در منطقه از موقعیت ممتازی برخوردار است که بر هیچ کدام از کشورهای ساحلی این دریا پوشیده نیست و بدون حضور قوی ایران، هیچ یک از معاهدات و توافقات به نتایج اصولی دست نخواهد یافت. با این وجود، آمریکا سعی دارد نقش ایران را ناچیز جلوه داده و در مباحث و معادلات سیاسی نام ایران را حذف نماید و از تاثیر گذاری آن بکاهد. همچنین سیاست‌های آمریکا در ژئوپلیتیک دریای خزر با روسیه کاملا در تعارض است.

۲) ج.ا.۱ به عنوان یک قدرت منطقه‌ای و آمریکا به عنوان یک قدرت بین المللی در گسترش توسعه‌ی اقتصادی و ثبات سیاسی منطقه‌ی خزر نقش متقابل دارند و آمریکا و دیگر کشورها بایستی پی به اهمیت ژئوپلیتیکی ایران ببرند و واقع بینانه آن را در تصمیم گیری‌های خود مدنظر قرار دهند (حیدری، ۱۳۸۰: ۹۹-۹۷).

د) اهمیت ژئوپلیتیکی ایران :

مجاورت منطقه‌ی آسیای مرکزی با سه دولت روسیه، چین و ایران که دارای سیاست خارجی مستقل از آمریکا هستند، از عوامل اهمیت ایران محسوب می‌گردد. کشور ایران برای منطقه‌ی محصور آسیای مرکزی یک کشور ترانزیتی مطلوب بوده، و می‌تواند تولیدات نفت و گاز این منطقه را به بهترین وجهی به دریای آزاد برساند و با وجود تمام تلاش آمریکا برای نادیده گرفتن این ویژگی و سیاسی کردن راه انتقال نفت و گاز، هنوز ایران به عنوان امن‌ترین، اقتصادی‌ترین و کوتاه‌ترین مسیر برای انتقال منابع انرژی به آب‌های آزاد مطرح است. شرکت‌های نفتی نیز هنوز نتوانسته‌اند متقاعد شوند که تاسیس خطوط لوله از سایر مسیرها به سود آنها نمی‌باشد و امتیازهای مسیر ایران در مقابل سایر مسیرها به مراتب بیشتر است که از جمله می‌توان به مورد زیر اشاره نمود:

قرار گرفتن بین آب‌های دریای خزر و خلیج فارس که کوتاه‌ترین راه ممکن برای انتقال این منابع و موقعیت مرکزی برای صادرات نفت به اروپا، کشورهای غربی، ژاپن، چین و کشورهای حوزه‌ی جنوب آسیای جنوب شرقی به شمار می‌رود. در واقع مقصد نهایی خط لوله‌هایی که قرار است نفت قزاقستان و ترکمنستان را از شرق دریای خزر به منطقه قفقاز و از آن طریق به دریای مدیترانه منتقل نمایند، فقط اروپاست که از نظر عرضه انرژی تقریباً یک منطقه اشباع شده است. در حالی که انتقال این منابع از مسیر ایران که به بنادر خلیج فارس منتهی می‌شود، نه تنها غرب، بلکه بازارهای آسیایی را هم در دراز مدت می‌تواند تقاضای بیشتری برای انرژی داشته باشند، در برمی‌گیرد. یادآوری می‌شود که طبق گزارش‌ها افزایش تقاضا برای نفت در اروپا طی ۱۰ تا ۱۵ سال آینده بیش از یک میلیون بشکه در روز خواهد بود. در حالی که افزایش تقاضا در جنوب شرق آسیا در همین مدت به حدود بیش از ۱۰ میلیون بشکه در روز خواهد رسید (هرزیک، ۱۳۹۷: ۱۱).

ه) سیاست آمریکا در آسیای مرکزی

به نظر می‌رسد در نهایت آمریکا به این واقعیت اذعان نماید که ایران نقش پراهمیت‌تری در توسعه‌ی منابع انرژی آسیای مرکزی و دریای خزر ایفا خواهد کرد و در نتیجه ایفای نقش از طرف ایران، احتمالاً شرایط منطقه را دگرگون خواهد کرد. احتمال دارد کشورهای اروپایی نیز بر این امر اعتراف کنند که سیاست‌های آمریکا در منطقه ریا کارانه است. روس‌ها نیز در مقابل آمریکا یک رقیب تجاری هستند و سرمایه گذاران خارجی، ایران را جایگزین روسیه قلمداد می‌کنند و دوست دارند خطوط لوله عبور کننده از طریق ایران جایگزین خطوط عبور کننده از طریق روسیه شود.

۱- بررسی بعد فرهنگ جغرافیا (ژئوکالچر) منطقه‌ی آسیای مرکزی قفقاز و تعامل آن با ج.ا.ا.

برخی مراکز فرهنگی باستانی در آسیای مرکزی از قبیل سمرقند و بخارا، از قدیم الایام از تعاملات فرهنگی با ج.ا.ا. برخوردار بوده‌اند که متأسفانه با اشغال شوروی سابق، این تعامل روبه کاهش نهاد و در حقیقت به صفر تنزل پیدا کرد. اشتراکات فرهنگی ج.ا.ا. با کشورهای آسیای مرکزی بیش از سایر کشورها است. این را در کتب و نوشته‌ها و آثار برجای مانده از قدیم الایام به خوبی مشاهده می‌نماییم. البته در حال حاضر رهبران این کشورها با ترس از انقلاب شکوهمند اسلامی ایران و اسلام انقلابی، زیاد تمایل به همکاری فرهنگی با ج.ا.ا. ندارند و سعی دارند تا حد امکان از آن دوری گزینند و حتی به طور هوشیارانه‌ای فعالیت‌های فرهنگی ج.ا.ا. در کشورهای خودشان را به طور مستقیم و غیرمستقیم زیر نظر قرار داده‌اند تا مانع ورود و نفوذ فرهنگی ج.ا.ا. باشند. مردم کشورهای غربی نیز به سبب تبلیغات گمراه کننده از همبستگی اسلامی این منطقه در هراسند. البته چنین ترسی بی‌پایه و غیر واقعی است و توجه به این امر اهمیت دارد که فروپاشی شوروی و به دنبال آن استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفقاز حاصل هیچ حرکت اسلامی یا سیاسی نبوده، بلکه نتیجه تزلزل ساختار اقتصادی کمونیسم در اتحاد شوروی سابق بوده. امروزه اشتراک فرهنگی و ایدئولوژیکی کشورهای این مناطق، احساس نگرانی قدرت‌های فرا منطقه‌ای را در مورد ظهور احتمالی یک مرکز بزرگ قدرت با اندازه‌ای نسبتاً بزرگ آن هم از نوع اسلامی برانگیخته، و لذا به منظور توانایی محافظت در مقابل اقدامات این قدرت‌ها در آینده، ما باید این موضوع را کاملاً درک کنیم و به ویژه این که دریابیم که غرب همچنان به تلاش‌های خود در پاشیدن بذر نفاق و منازعه در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز ادامه می‌دهد و تصمیمات جدی در این خصوص در ذهن خود دارد، زیرا کشورهای آسیای مرکزی با هنر دیپلماسی نوین و شگردهای آن و اداره‌ی روابط بین الملل و ملاحظات نوپلیتیک موثر بر کشورها آشنایی نسبتاً کمی دارند. این موضوعات توجه کشورهای اسلامی به ویژه جمهوری اسلامی ایران را ضروری ساخته و کمک و مشاوره به کشورهای آسیای مرکزی لازم است و باید همه‌ی کشورهای همسایه با آغوش باز از آن استقبال کنند (میرزا اسلم، ۱۳۷۹: فصلنامه امور خارجه).

1- تعیین نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها و رویکرد اقدامات راهبردی ج.ا. ایران در تعاملات با کشورهای آسیای مرکزی

اکثر قریب به اتفاق اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه سیاست و روابط بین‌الملل بر این نکته تاکید دارند که مهم‌ترین عوامل تاثیر گذار در تعاملات بین واحدهای سیاسی و بازیگران بین‌المللی عوامل محیطی است که چنانچه به خوبی تعیین و به درستی به کار گرفته شوند در تعاملات موفقیت‌آمیز بین کشورها نقش کلیدی ایفا خواهند کرد. بنابراین هر واحد سیاسی به منظور سیاستگذاری و تصمیم‌گیری در روابط با سایر کشورها می‌بایست نقاط قوت و ضعف خود را تحت عنوان عوامل داخلی و فرصت‌ها و تهدیدهای فراروی خود را در محیط منطقه‌ای و جهانی و در عرصه روابط بین‌الملل تحت عنوان عوامل خارجی تعیین و میزان تاثیر این عوامل را در برقراری روابط و تحقق اهداف با استفاده از جداول ارزیابی کمی ارزش گذاری و با دقت مورد ملاحظه قرار دهد. از طرفی هم لازم است هر واحد سیاسی قبلاً موقعیت و جایگاه راهبردی خود را (نقطه P) به ازای وضعیت موجود عوامل داخلی و خارجی با استفاده از نمودار تعیین موقعیت و رویکرد اقدامات راهبردی ۱ تعیین نماید تا با توجه به قرار گرفتن این نقطه در هر کدام از نواحی چهارگانه نمودار، رویکرد سیاستگذاری، تصمیم‌گیری و اقدامات راهبردی آن نیز بر اساس ویژگی‌های آن ناحیه تعیین شود.

در این تحقیق عوامل داخلی و خارجی با استفاده از ادبیات و مبانی نظری استخراج و با اجرای پرسشنامه اول به تایید نمونه آماری تحقیق رسانده شد و سپس در جداول ارزیابی عوامل داخلی و خارجی به کمک نمونه آماری تحقیق به شرح جداول شماره ۱ و شماره ۲ مورد ارزیابی کمی قرار گرفت تا دور از تعصب و اعمال نظر و سلیقه شخصی و کاملاً منصفانه نقاط قوت، ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهای فرا روی کشور با دقت و واقع نگری بیشتری تعیین شود. پس از تعیین نقاط قوت و ضعف داخلی کشور و فرصت‌ها و تهدیدهای فرا روی ج. ا. ایران در محیط منطقه‌ای و جهانی با توجه به موضوع تحقیق، با استفاده از نمودار تعیین موقعیت و رویکرد اقدامات راهبردی، معلوم شد که جایگاه ج. ا. ایران به ازای وضعیت موجود عوامل داخلی و خارجی در ربع دوم یعنی ناحیه محافظه کاری (Conservative) قرار گرفته و در نتیجه رویکرد ج. ا. ایران برای سیاستگذاری و تصمیم‌گیری در تعاملات با کشورهای آسیای مرکزی می‌بایست محافظه‌کارانه، مبتنی بر تعامل، ائتلاف، حفظ وضع موجود، خشی سازی و مقابله با تهدیدها باشد.

جدول ۱: ماتریس ارزیابی کمی عوامل داخلی تاثیر گذار در تعاملات ایران با کشورهای آسیای مرکزی

Internal Factor Evaluation Matrix:IFEM

ردیف	شرح عوامل داخلی	ارزش بالقوه عوامل یا میزان تاثیر آنها در موضوع (از ۱ تا ۴)	امتیاز کشور نسبت به داشتن یا نداشتن عوامل و توانایی یا ناتوانی استفاده از آنها (از ۱ تا ۴)	وضعیت عوامل	وزن یا ضریب ارزش هر عامل در کل عوامل / نرمالیزه شده ارزش عوامل	امتیاز موزون شده کشور نسبت به عوامل داخلی
۱	فرهنگ و تمدن کهن ایران و پیشینه روابط تاریخی با کشورهای آسیای مرکزی	۴	۳	قوت	۰/۰۸۵۱	۰/۲۵۵۳
۲	تشابهات فرهنگی و آداب و رسوم ملی بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی	۳	۳	قوت	۰/۰۶۳۸	۰/۱۹۱۴
۳	سیاستگذاری، برنامه ریزی و مدیریت در امر صادرات و واردات کشور	۴	۲	ضعف	۰/۰۸۵۱	۰/۱۷۰۲
۴	قابلیت و توانایی نظامی ایران و برخورداری از توان موشکی	۳	۳	قوت	۰/۰۶۳۸	۰/۱۹۱۴
۵	دسترسی ج. ا. ایران به نانو تکنولوژی	۳	۳	قوت	۰/۰۶۳۸	۰/۱۹۱۴
۶	ارتباطات و تعاملات اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی با کشورهای آسیای مرکزی و امکان سرمایه گذاری خارجی طرفین	۴	۲	ضعف	۰/۰۸۵۱	۰/۱۷۰۲
۷	دیپلماسی فعال و موثر ج. ا. ایران در سیاست خارجی به ویژه در قبال کشورهای آسیای مرکزی	۴	۲	ضعف	۰/۰۸۵۱	۰/۱۷۰۲
۸	موقعیت ژئوپلیتیکی ممتاز ایران و داشتن سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان	۴	۳	قوت	۰/۰۸۵۱	۰/۲۵۵۳
۹	توانایی کارشناسان، دیپلمات‌ها و رایزن‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران در نمایندگی‌های ایران در کشورهای آسیای مرکزی	۴	۲	ضعف	۰/۰۸۵۱	۰/۱۷۰۲
۱۰	قابلیت صدور محصولات کشاورزی، صنایع دستی و	۴	۳	قوت	۰/۰۸۵۱	۰/۲۵۵۳

					سایر کالاهای فرهنگی و اقتصادی ایران به کشورهای آسیای مرکزی
۰/۱۷۰۲	۰/۰۸۵۱	ضعف	۲	۴	ارزش پول ملی ج.ا. ایران در برابر ارزهای خارجی
۰/۱۹۱۴	۰/۰۶۳۸	قوت	۳	۳	همبستگی‌های فرهنگی و دینی ایران با اغلب کشورهای آسیای مرکزی
۰/۱۹۱۴	۰/۰۶۳۸	قوت	۳	۳	جمعیت ۸۰ میلیونی و جوان کشور ایران
امتیاز وضع موجوده ازای عوامل داخلی ۲/۶۷۴۸	۰/۹۹۹۸	-	-	۴۷	

جدول ۲: ماتریس ارزیابی کمی عوامل خارجی تاثیر گذار در تعاملات ایران با کشورهای آسیای مرکزی

External Factor Evaluation Matrix: EFEM

ردیف	شرح عوامل خارجی	ارزش بالقوه عوامل یا میزان تاثیر آنها در موضوع (از ۱ تا ۴)	امتیاز کشور در توانایی استفاده از عوامل یا مقابله با آنها (از ۱ تا ۴)	وضعیت عامل	وزن یا ضریب ارزش هر عامل در کل عوامل / نرمالیزه شده نمره ارزش عوامل	امتیاز موزون شده کشور نسبت به عوامل
۱	همجواری ایران با ترکمنستان به عنوان دروازه ورود به کشورهای آسیای مرکزی و نزدیکی جغرافیایی این کشورها	۴	۳	فرصت	۰/۰۶۶۶	۰/۱۹۹۸
۲	وجود ذخایر هیدروکربنی در کشورهای آسیای مرکزی و امکان صدور آن به سایر نقاط جهان از طریق ایران	۴	۳	فرصت	۰/۰۶۶۶	۰/۱۹۹۸
۳	حضور فعال و نفوذ امریکا و غرب در کشورهای آسیای مرکزی	۴	۱	تهدید	۰/۰۶۶۶	۰/۰۶۶۶
۴	امکان برقراری مراودات اقتصادی و بازرگانی با کشورهای آسیای مرکزی از سوی ج.ا. ایران	۴	۳	فرصت	۰/۰۶۶۶	۰/۱۹۹۸
۵	حضور فعال و نفوذ رژیم صهیونیستی اسرائیل در کشورهای آسیای مرکزی	۳	۲	تهدید	۰/۰۵	۰/۱
۶	عضویت ایران و کشورهای آسیای مرکزی در سازمان اوپک	۴	۳	فرصت	۰/۰۶۶۶	۰/۱۹۹۸
۷	امکان دسترسی کشورهای آسیای مرکزی به دریاها و آزاد و آبهای بین‌المللی از طریق ایران	۴	۳	فرصت	۰/۰۶۶۶	۰/۱۹۹۸
۸	حضور فعال و گسترش روزافزون روابط اقتصادی و تجاری عربستان با کشورهای آسیای مرکزی	۳	۲	تهدید	۰/۰۵	۰/۱
۹	روابط گرم و حسنه بین ایران و روسیه	۳	۳	فرصت	۰/۰۵	۰/۱۵
۱۰	منافع مشترک با کشورهای آسیای مرکزی در دریای	۴	۳	فرصت	۰/۰۶۶۶	۰/۱۹۹۸

					خزر	
۰/۱	۰/۰۵	تهدید	۲	۳	وجود قومیت ترکمن در دو سوی مرزهای مشترک ایران و ترکمنستان	۱۱
۰/۱	۰/۰۵	تهدید	۲	۳	ناهماهنگی و وجود اختلاف نظر بین کشورهای حوزه دریای خزر در تعیین رژیم حقوقی در این دریا	۱۲
۰/۱۵	۰/۰۵	فرصت	۳	۳	وجود بازارچه‌های مرزی در دو سوی مرزهای مشترک ایران و ترکمنستان	۱۳
۰/۱۳۳۲	۰/۰۶۶۶	تهدید	۲	۴	وجود حکومت‌های لایبیک در کشورهای آسیای مرکزی و حکومت اسلامی در ایران	۱۴
۰/۰۶۶۶	۰/۰۶۶۶	تهدید	۱	۴	روابط بین کشورهای آسیای مرکزی با ترکیه در زمینه‌های مختلف به ویژه در انتقال گاز	۱۵
۰/۱	۰/۰۵	تهدید	۲	۳	علاقه کشورهای آسیای مرکزی پیوستن به پیمان ناتو	۱۶
۰/۱	۰/۰۵	تهدید	۲	۳	گسترش ایدئولوژی سلفی-وهابی از سوی پاکستان و عربستان در برخی کشورهای آسیای مرکزی	۱۷
امتیاز وضع موجود به ازای عوامل خارجی ۲/۲۹۸	۰/۹۸۲	-	-	۶۰		

پس از تعیین موقعیت و رویکرد راهبردی تعاملات ج.ا. ایران با کشورهای آسیای مرکزی اکنون می‌توان با استفاده از جدول نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها در ماتریس (SWOT) به شکل نظام یافته با تعامل عوامل چهارگانه کلیدی موفقیت یعنی قوت‌ها (S)، ضعف‌ها (W)، فرصت‌ها (O) و تهدیدات (T) تدابیر راهبردی را برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در برقراری تعاملات ج.ا. ایران با کشورهای آسیای مرکزی متناسب با موقعیت کنونی کشور مطابق جدول شماره ۳ طراحی و تدوین کرد.

جدول ۳: ماتریس تعیین گزینه‌های راهبردی (SWOT) در تعاملات ج.ا. ایران با کشورهای آسیای مرکزی

عوامل داخلی IF	<p>قوت‌ها (S)</p> <p>۱- فرهنگ و تمدن کهن ایران و پیشینه روابط تاریخی با کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۲- تشابهات فرهنگی و آداب و رسوم ملی بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۳- قابلیت و توانایی نظامی ایران و برخورداری از توان موشکی.</p> <p>۴- دسترسی ج.ا. ایران به نانو تکنولوژی</p> <p>۵- موقعیت ژئوپلیتیکی ممتاز ایران و داشتن سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان</p> <p>۶- قابلیت صدور محصولات کشاورزی،</p>	<p>ضعف‌ها (W)</p> <p>۱- سیاست‌گذاری، برنامه ریزی و مدیریت در امر صادرات و واردات کشور</p> <p>۲- ارتباطات و تعاملات اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی با کشورهای آسیای مرکزی و امکان سرمایه گذاری خارجی طرفین</p> <p>۳- دیپلماسی ج.ا. ایران در سیاست خارجی به ویژه در قبال کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۴- توانایی کارشناسان، دیپلمات‌ها و رایزن‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران در نمایندگی‌های ایران در کشورهای آسیای مرکزی</p>
----------------	---	--

<p>۵- ارزش پول ملی ج.ا. ایران در برابر ارزهای خارجی</p>	<p>صنایع دستی و سایر کالاهای فرهنگی و اقتصادی ایران به کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۷- همبستگی‌های فرهنگی و دینی ایران با اغلب کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۸- جمعیت ۸۰ میلیونی و جوان کشور ایران</p>	<p>عوامل خارجی EF</p>
<p>ناحیه ۴ گزینه‌های راهبردی (WO) رویکرد رقابتی. تدابیر یا گزینه‌های راهبردی استفاده از فرصت‌ها برای جبران نقاط ضعف</p> <p>۱- تلاش در جهت جلب همکاری جمهوری‌های آسیای مرکزی در هدایت معبر جدید انتقال انرژی از سرزمین خود و از داخل خاک ج.ا. ایران به عنوان امن‌ترین و با صرفه‌ترین مسیر.</p> <p>۲- گسترش تبادلات انرژی و بازرگانی با کشورهای آسیای مرکزی.</p>	<p>ناحیه ۱ گزینه‌های راهبردی (SO) رویکرد تهاجمی. تدابیر یا گزینه‌های راهبردی استفاده از نقاط قوت برای بهره برداری از فرصت‌ها</p> <p>۱- ارتقای فعالیت‌های دیپلماسی و تقویت هرچه بیشتر نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در آن کشور/</p> <p>۲- احترام به ارزش‌های ملی و میهنی و پرهیز از تحریک حساسیت‌های حکومت‌های کشورهای آسیای مرکزی برای انجام اهداف مورد نظر.</p> <p>۳- همکاری در زمینه انرژی نفت و گاز و ترغیب و تشویق کشورهای آسیای مرکزی برای سرمایه‌گذاری‌های مشترک.</p>	<p>فرصت‌ها (O)</p> <p>۱- همجواری ایران با ترکمنستان به عنوان دروازه ورود به کشورهای آسیای مرکزی و نزدیکی جغرافیایی با این کشورها</p> <p>۲- وجود ذخایر هیدروکربنی در کشورهای آسیای مرکزی و امکان صدور آن به سایر نقاط جهان از طریق ایران</p> <p>۳- امکان برقراری مراودات اقتصادی و بازرگانی با کشورهای آسیای مرکزی از سوی ج.ا. ایران</p> <p>۴- حضور فعال و نفوذ رژیم صهیونیستی اسرائیل در کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۵- عضویت ایران و کشورهای آسیای مرکزی در سازمان اوپک</p> <p>۶- امکان دسترسی کشورهای آسیای مرکزی به دریا‌های آزاد و آب‌های بین‌المللی از طریق ایران</p> <p>۷- روابط گرم و حسنه بین ایران و روسیه</p> <p>منافع مشترک با کشورهای آسیای مرکزی در دریای خزر</p> <p>۸- وجود بازارچه‌های مرزی در دو سوی مرزهای مشترک ایران و ترکمنستان</p>
<p>ناحیه ۳ گزینه‌های راهبردی (WT) رویکرد تدافعی. تدابیر یا گزینه‌های راهبردی به حداقل رساندن زیان‌های ناشی از تهدیدها و نقاط ضعف</p> <p>۱- حمایت و تسهیل در سرمایه‌گذاری در جمهوری‌های آسیای مرکزی در راستای کمک به حل مشکلات اقتصادی آنها.</p> <p>۲- ارتقای سطح مدیریت و بهبود کیفیت صادرات و محصولات داخلی ج.ا.ا. به این کشورها.</p> <p>۳- ارتقای سطح دیپلماسی در سیاست خارجی به ویژه در قبال کشورهای آسیای مرکزی.</p> <p>۴- ارتقای توانایی کارشناسان، دیپلمات‌ها و رایزن‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی</p>	<p>ناحیه ۲ گزینه‌های راهبردی (ST) رویکرد محافظه کاری. تدابیر یا گزینه‌های راهبردی استفاده از نقاط قوت برای جلوگیری از تهدیدها</p> <p>۱- ارتقای حسن همجواری با تکیه بر اشتراکات دینی، مذهبی، تاریخی و فرهنگی با جمهوری‌های آسیای مرکزی.</p> <p>۲- توسعه تعاملات تجاری، اقتصادی و فنی با جمهوری‌های آسیای مرکزی.</p> <p>۳- دیپلماسی فعال و موثر تا نتیجه‌گیری دلخواه در رژیم حقوقی دریای مازندران و تعیین حق‌السهم قانونی ج.ا. ایران.</p> <p>۴- تلاش در جهت کاهش نفوذ امریکا، اسرائیل، ترکیه، عربستان و پاکستان در کشورهای آسیای مرکزی در همه زمینه‌ها با تکیه بر اشتراکات و تشابهات دینی،</p>	<p>تهدیدها (T)</p> <p>۱- حضور فعال و نفوذ امریکا و غرب در کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۲- حضور فعال و نفوذ رژیم صهیونیستی اسرائیل در کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۳- حضور فعال و گسترش روزافزون روابط اقتصادی و تجاری عربستان با کشورهای آسیای مرکزی</p> <p>۴- وجود قومیت ترکمن در دو سوی مرزهای مشترک ایران و ترکمنستان</p> <p>۵- ناهماهنگی و وجود اختلاف نظر بین کشورهای حوزه دریای خزر در تعیین رژیم حقوقی در این دریا</p> <p>۶- وجود حکومت‌های لاییک در کشورهای آسیای مرکزی و حکومت اسلامی در ایران</p> <p>۷- روابط بین کشورهای آسیای مرکزی با ترکیه در زمینه‌های مختلف به ویژه در انتقال گاز</p> <p>۸- علایق کشورهای آسیای مرکزی در پیوستن به پیمان</p>

ناتو ۹- گسترش ایدئولوژی سلفی-وهابی از سوی پاکستان و عربستان در برخی کشورهای آسیای مرکزی	فرهنگی و سوابق تاریخی ایران با جمهوری‌های آسیای مرکزی.	در نمایندگی‌های ایران در کشورهای آسیای مرکزی
--	---	---

نتیجه گیری

الف) منابع انرژی در حال شکل دادن مجدد به نقشه ژئوپلیتیکی آسیای مرکزی در اوراسیا می‌باشد. کنترل نهایی بر توسعه ذخایر نفت و به همان اندازه مسیرهای نهایی خطوط لوله‌ی نفت، آینده‌ی سیاسی و اقتصادی آسیای مرکزی را مشخص خواهد کرد. جمهوری اسلامی ایران با وضعیت خاص خود و روابطش با غرب و اهمیت ژئواکونومیکی که در حال حاضر دارا می‌باشد، می‌تواند به عنوان بازیگر اصلی در منطقه نقش اساسی ایفا نماید. از نظر اقتصادی نیز کوتاهی مسیر و صرفه اقتصادی عبور خطوط لوله نفت و گاز مناطق یاد شده از خاک ج.ا.ا بر همگان آشکار است و ج.ا.ا می‌تواند اکثر انرژی هیدروکربنی منطقه آسیای مرکزی و قفقاز را به جهان آزاد صادر نماید. در این رابطه می‌بایست با مشی سیاسی منطقی، دیپلماسی پویا و تعامل منطقی به هر صورتی که شده به قدرت‌های بازیگر منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای تفهیم شود که بدون حضور قدرتمندانه‌ی ایران، آنان هرگز موفق نخواهند شد از منابع و ثروت‌های موجود در منطقه بهره‌برداری نمایند و حتی باید به کشورهای منطقه نیز تفهیم شود که خطوط لوله‌ی فرضی انتقال نفت و گاز آسیای مرکزی از بستر دریای خزر نیز یک بازی سیاسی بیش نیست.

ب) در بعد ژئواکونومیک (GEO-ECONOMIC)، ایران می‌تواند با وعده گشایش راه‌هایی برای کشورهای بسته‌ی آسیای مرکزی به سوی اقیانوس هند نقش نیروی ذخیره اقتصادی را بازی کند. ایران با تخصص در زمینه‌ی اقتصاد بازار آزاد امکانات زیادی برای آسیای مرکزی دارد و چنانچه زیر بنای ارتباطی موجود به طور مناسب توسعه یابد، می‌تواند فعالترین شریک در ارتقای سطح اقتصاد منطقه باشد و باید تلاش برنامه ریزی شده مناسبی برای افزایش دانش منطقه در کشورهای آسیای مرکزی ایفا نماید.

ج) در رابطه با رژیم حقوقی دریای خزر، تعیین و برقراری رژیم حقوقی دریا پس از فروپاشی شوروی، مسئله‌ای است که موضوعات مهمی را در روابط بین الملل مطرح می‌کند و نتایج آن با منافع حساس ژئوپلیتیکی و اقتصادی بازیگران عمده در منطقه خزر ممزوج گشته است. مسئله‌ی وضعیت حقوقی، سناریوهای همکاری کشورهای ساحلی را تعریف کرده و امکان پذیری پروژه‌های نفت و گاز منطقه را تحت تاثیر قرار می‌دهد. اهمیت ژئواکونومیک و یا منابع هیدروکربنی دریای خزر از آن جهت است که این دریای محصور در خشکی با حدود ۵۰۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع مساحت، ۱۴۴۰ کیلومتر طول میانگین ۲۷۸ کیلومتر عرض و در عمیق‌ترین نقاط در ساحل ایران با ۱۰۰۰ متر عمق به عنوان بزرگترین روی زمین شناخته شده است که برآوردهای اولیه از ذخایر هیدروکربنی آن حاکی از وجود بین ۱۵ تا ۲۹ میلیارد بشکه ذخایر نفت می‌باشد. برآورد دیگر وجود ۱۶۳ میلیارد بشکه ذخایر نفت است که هنوز اثبات نشده است. این تخمین، منطقه‌ی خزر را همپایه‌ی عربستان سعودی قرار می‌دهد که بزرگترین ذخایر نفتی یعنی حدود ۲۰۰ میلیارد بشکه نفت در اختیار دارد و از نظر ذخایر گاز طبیعی نیز تا ۳۳۷ تریلیون فوت مکعب برآورد شده که تقریباً برابر ذخایر عظیم آمریکای شمالی است. با این برآورد منابع، کاملاً روشن است که ج.ا.ا بایستی به عنوان یک بازیگر اصلی در منطقه ایفای نقش نماید و زمینه را برای صدور این ذخایر عظیم از داخل خاک خود فراهم سازد. زیرا هیچکدام از مسیرهای پیشنهادی دارای صرفه اقتصادی و امنیت مسیر ج.ا.ا نمی‌باشد.

ایران به علت مشترکات بنیادی مانند زبان، آداب، سنن، تمدن و فرهنگ با کشورهای آسیای مرکزی و آذربایجان از نظر فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی می‌تواند به عنوان یک کشور متعادل کننده و پل ارتباطی دو منطقه نفت خیز جهان (دریای خزر و خلیج فارس) نقش بسیار اساسی در صنعت نفت جهان ایفا نمایند. ج.ا.ا همچنین می‌تواند در مورد نحوه همکاری کشورهای منطقه با یکدیگر به منظور حفظ منافع ملی کشورهای طرفین، از طریق دیپلماسی فعال نفتی طرح‌های خود را عرضه نموده و جهت عملی شدن آن‌ها تلاش نمایند.

پیشنهاد تدابیر راهبردی به منظور اتخاذ سیاستهای منطقی و معقول با کشورهای آسیای مرکزی

- همکاری در زمینه انرژی نفت و گاز و ترغیب و تشویق مقامات آسیای مرکزی جهت عبور مسیر خطوط لوله نفت و گاز و صدور این فرآورده‌ها از طریق خاک ج.ا.ا زیرا کم هزینه ترین و امن ترین مسیر می‌باشد. البته این امر روشن است که مانع اصلی این کار آمریکا و رژیم صهیونیستی می‌باشد.
- انجام رایزنی‌های مستمر و پیگیری و ایجاد تعاملات منطقی برای برقراری رژیم حقوقی دریای خزر که البته تحقق این امر بنا به دلایل اقتصادی، امنیتی و نفوذ تاریخی روس‌ها تقریباً مشکل است و لذا بر ج.ا.ا است که بدون توجه به رژیم حقوقی، سرمایه‌گذاری‌های لازم را در سطح و بستر دریا به انجام برساند.
- همکاری‌ها در زمینه قاچاق کالا و مواد مخدر و نیز قرار داد استرداد مجرمین برای ج.ا.ا و کشورهای منطقه سودمند خواهد بود.
- احترام به ارزش‌های ملی و میهنی و پرهیز از تحریک حساسیت‌های حکومت‌های کشورهای مناطق آسیای مرکزی برای انجام اهداف مورد نظر.
- مسافرت بیشتر مقامات ایرانی به کشورهای منطقه و انجام رایزنی‌های مثبت و سازنده توسط ج.ا.ا با کشورهای مورد بحث و ایجاد شرکت‌های تولیدی و غیره توسط ایران در این کشورها.
- تقویت نمایندگی‌های سیاسی ج.ا.ا در کشورهای منطقه‌ی مورد بحث با اعزام کارشناسان خبره و ماهر.
- توجه ویژه به امر صادرات و واردات کالا و خدمات و آموزش‌های فنی به مردم منطقه در جهت اهداف مورد نظر.
- کاهش نفوذ قدرت‌های مرا منطقه‌ای به ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی و واشکافی اقدامات منفی آنان که در نهایت به ضرر کشورهای آسیای مرکزی خواهد بود.

منابع

۱. میر حیدر، دره، فصلنامه‌ی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، چاپ وزارت امور خارجه.
 ۲. سیاست خارجی در دریای خزر (۱۳۷۸)، فصلنامه‌ی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز.
 ۳. میر حیدر، دره، (۱۳۸۰)، ژئوپلیتیک دریای خزر، فصلنامه‌ی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز.
 ۴. ژئوپلیتیک جدید ایران - قزاقستان تا تاجیکستان، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
 ۵. حیدری، مسی الرضا، سیاست خارجی روسیه در دریای خزر، فصلنامه‌ی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز.
 ۶. شورشی، توسعه در آسیای مرکزی قفقاز، مترجم: زهرا اکبری.
 ۷. شوکوی، تیئو، (۱۳۷۲)، فصلنامه‌ی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، مترجم: شاهرخ بهار، انتشارات وزارت امور خارجه.
 ۸. مارلی آراز محمد، (۱۳۵۷)، دیار آشنا، چاپ ترکمنستان، سال.
 ۹. مجتهدزاده پیروز، (۱۳۸۰)، ایران و آسیای مرکزی، انتشارات دانشگاه تهران.
 ۱۰. محمودزاده، اصغر، (۱۳۸۱)، نگاهی به اوضاع اقتصادی ترکمنستان، تهران، چاپ سپهر.
- نشریات و مجلات:
۱۱. سیاست‌های فرا منطقه‌ای و منطقه‌ای در قبال نظام حقوقی دریای خزر، عصر آزادگان.
 ۱۲. بولتن خبرگذاری ج.ا.، (۱۳۸۳)، نگاهی به جمهوری ترکمنستان، تهران.
 ۱۳. روزنامه همشهری دیمه سال ۱۳۷۶.
 ۱۴. روزنامه عسگر چاپ ترکمنستان، (۱۳۷۵)، از انتشارات موسسه مختوم قلی.
- وب سایت
۱۵. صفوی مهدی، (۱۳۸۴)، امنیت دریای خزر، ادرس www.did.ir، تهران.

